

---

*М.Є. Максюта,
доктор філософських наук,
професор Національного аграрного університету;
Т.М. Максюта-Гонтарук,
магістр Національного аграрного університету*

ЕКОНОМІКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНОГО БУТТЯ ДО АКТУАЛІЗАЦІЇ ПРОБЛЕМ ЕКЗИСТЕНЦІЙНОЇ ЄДНОСТІ

Сучасна українська дійсність сприяє підвищеному інтересу до економічної діяльності. І це цілком природно за умов поступового вивільнення від стану, за влучним словом С.М. Булгакова, “запаморочення життя” та відповідного йому “містичного економізму” [1]. У сфері економіки виникають проблеми, які, що цілком логічно, не можуть не актуалізувати й філософсько-світоглядіві знання. Великою мірою саме завдяки реалізації зв’язку філософії та економіки у світлі сучасних вимог розв’язуються, скажімо, питання економічної культури, ефективної національної моделі виробничо-господарської діяльності, культури підприємництва та ін.

Національно-культурне буття

Національно-культурне буття – уособлення неперервності культурного розвитку, органічний синтез досягнень минулого та діяльності, що розгортається за сучасних умов, і яка водночас своїм змістом спрямована в майбутнє (це – чи не основний показник життєздатності спільноти, зміцнення зв’язків людини із суспільством та між поколіннями). Національно-культурне буття – зманифестування того, що культура завжди національна, що національна культура і національна самосвідомість – найважливіші чинники гуманізації умов буття. Національна самосвідомість історично утверджується на основі культури народу, подальший розвиток і все багатство форм якої глибоко закорінені в цій самосвідомості, а остання, своєю чергою, утверджує культуру нації, завдяки чому складаються більш сприятливі умови особистісного буття. Культура є втіленням творчого потенціалу. Це – людське в конкретно-часових формах буття нації (у інший спосіб людське розвиватись, збагачуватись не спроможне). Національна культура – життєва основа збагачення духовного світу особистості, з утвердженням якою вона існує в історично визначеному різноманітті своїх можливостей, форм, напрямів. Національна культура і особистісне буття взаємно передбачають, потребують одне одного. Культура – внутрішньо зінціювана у своєму історичному поступі: форми її прояву, зреалізування визначаються історичними можливостями, потребами особистісної творчості, яка, відтак, є чи не найістотнішим у культурі, котра цим живе і завдяки цьому спроможна зберігати, примножувати свої здобутки.

Українська культура – хліборобська в своїй основі та історичних витоках. У цьому важливо вбачати глибинний життєдайний сенс. Не слід розглядати хліборобство лише як виробничо-господарську діяльність. Якщо культура – світ, у якому живуть люди й існує суспільство і в якому зінціюються та зреалізуються схильності та спрямування життєтворчості, то для українців таким світом було хліборобство. “Перебування вдома” сприяло віднаходженню, відтворенню, як “найпотрібнішого” для людини, цих життєвих зв’язків з метою “оякіснення світовідчуття” (С.Булгаков), адекватного змістового “заповнення свого духу” (Г.Сковорода), зміцнення сенсожиттєвості світовідношення, що потребує актуалізації. Адже “коли всі сини батька залишили і, покинувши дім, поринули в математику, у фізику, в навігацію, можна справедливо сказати, що таким головам і на думку не приходить хліборобство” [2, 341]. Але, зазначає український мислитель, якраз хліборобство істотно важливе, воно “вдесятеро ліпше тих кручених наук, тому що з усього найпотрібніше” [2, 341]. Щоб набрати необхідної життєвої наснаги, душевного умітворення, слід “цей мир” “прийняти в розсуд і подумати про нього” [2, 341]. Саме він, “ніби скарб неоціненний, в домі нашому в середині нас самих” закопаний. Можна сказати, що таке не спадає на розум забродам і бездомникам, які розточили серце своє по порожніх закутках. Однак його значно легше знайти, аніж ганятися і збирати пустош по околицях” [2, 341–342].

Культура і економічний розвиток

Якщо культура стає дедалі значущою як світ людини, то її істотним проявом є поєднання в особистості можливостей (шляхом їх постійного вдосконалення) із життєвими потребами. Людина живе, формується, реалізує себе в системі соціальних структур та відносин, розкриваючи свої культуротворчі нахили, інтереси. Чим масштабнішим є освоєння природи, чим досконалішим є виробництво, чим вищий його технологічний рівень, тим “упевненішою” вона, людина, має бути щодо своєї життєдіяльності, тим культурно довершенишими стають її соціальні форми, відносини з природою, іншими людьми, суспільством. Чим активнішою є її роль в економічній, виробничо-господарській діяльності, тим ширшим є її прилучення до культури і більшою життєва зацікавленість у розвитку як того, так і іншого. Господарська діяльність, взаємодіючи з іншими сферами суспільного життя, забезпечує їх вищі темпи, гуманістичну зорієнтованість. Адже при цьому все більше і більше задовольняються потреби людини, розширюються межі її свободи

(наприклад, завдяки зростанню бюджету вільного часу, коли відкриваються нові можливості для збагачення внутрішнього світу, чи на шляхах підприємництва, що ґрунтується на особистісній свободі, відповідальності, моральності). Розвиток економічної сфери сприяє поступовому вивільненню від жорсткої матеріальної залежності, вирішальними стають духовні, соціально-культурні чинники. Людина впевненіше утверджується в світі, який набирає рис щобільшої олюдненості. І економіка не можлива без достатнього рівня культури, і культура постійно збагачується, спираючись на ефективну економіку, підприємницьку діяльність. Зокрема, простором для розвитку економіки культура активно стає тоді, коли перша, яких би масштабів, інтенсивності не набирала, припиняє руйнувати природу і починає розвиватися в оптимальній єдності з нею. Відтак природа усе більшою мірою реалізується саме як культурна цінність, поступово вивільнюючись від обмеженого лише виробничо-господарського впливу, і утворює сприятливий “фон” для підприємництва, успіхи якого дають змогу реалізувати найрізноманітніші проекти із захисту природного довкілля.

Культура збільшує простір економічного розвитку, який буде дедалі ефективнішим, коли вона виконуватиме роль його всезагального орієнтовного принципу, а економіка сприятиме розгортанню взаємовигідного “діалогу” її суб’єктів. А державні структури, з їх законотворчою, управлінською функціями, створюватимуть стрийтливую для цього атмосферу. Діалог є взаємодоповненням потенціалів суб’єктів, а щодо розглядуваного питання – і спонуканням до інтенсивного виробництва, впровадження нових технологій, до переходу на виробництво продукції з підвищеним попитом, без чого неможлива ринкова економіка, яка відтак функціонуватиме в постійному наближенні до істотних проявів культури.

Економіка не може не спиратись на цей “діалог”, потребуючи здобутків культури, національно свідомої особистості, здатної у проявах різноманітної практичної діяльності “двоспрямовано” поєднувати культуру та економіку однаковою мірою продуктивно для них. Розвинута економіка ґрунтується на ініціативі особистості як носія цінностей національної культури, у їх морально-інтелектуальній єдності. Культура сприяє розвитку економіки, як її внутрішній детермінант, спонукальний мотив. Конкретні результати виробничо-господарської діяльності для суб’єкта господарювання не самоціль, а засіб особистісних проявів, “віднаходження” та самореалізації себе в єдності різноманітних форм національно-культурного буття. Економіка у своїх посутніх характеристиках постає сферою, сенсом існування, розвитком її є людина, а не виробництво саме по собі. Тому культура сприятлива щодо економіки, коли реалізується нею як, у певному сенсі, її “ідеал”, коли економіка відтворюється за нормами, цінностями національної культури, як прояв людської творчості. Якраз останнє, найістотніше для особистості, поєднує культуру та економіку. У творчості особистість розкриває свої можливості, нахили, уподобання, реалізує себе, а цього потребує економіка, коли розвивається у “ритмі” культури. Ефективна виробничо-господарська діяльність можлива лише в атмосфері розвиненої культури, яка сприяє функціонуванню економіки як істотної сфери творчості людини у її самотворчості, зманіфестовуючи національно-культурне як найзначущіше для економічного життя.

Ще раз наголосимо: увиразнення культурного контексту економічно-господарського розвитку доконечно закономірне, по суті безальтернативне, а ці мотиви не можуть не набирати відповідного духовного, духовно-культурного “оформлення”. Бо за таких обставин від особистості потребуються шонайперше “мирне серце” та душевна міцність, освіченість, інтелект, воля, здоров’я, натхнення. Повноцінними прояви її життя є лише в повноті здійснення її культурно визначених потреб, доглибинного “бажання” “дістати мирне і спокійне серце”, що “в наш час... найприємніше і найзносніше”. “У душі... мати лише тверду міцність, щоб ніщо її захитати і перекинути не могло”, отримати “живу радість і радісну живність” – “в суті своїй є одне” [2, 340]. Як адекватна форма буття людини, культура забезпечує взаємоперехід суспільного та індивідуального. Адже “потреба “знайти себе” є найголовнішою не тільки для окремого індивіда, а й для народу, до кожного той належить” [3, 80]. Культура є утвердженням практично значущих можливостей особистості, завдяки їй, як засобу “укоріненості в рідне середовище” [3, 80], людина може бути собою, у “себе вдома” вона – вільна самотворча особистість.

Культура підприємництва

Культура підприємництва не є ізольованою від культури суспільства. Навпаки, друга, будучи сфокусованою під відповідним кутом зору – у світлі специфіки, мети, умов, шляхів, методів, форм розв’язання поставлених господарських завдань, – є основою, джерелом формування, збагачення першої.

Культура підприємця зреалізовується завдяки його специфічній позиції (і чи не в першу чергу мається на увазі унікальне особистісне внутрішнє переживання). Господарник мислить у душі позитивних здобутків. Його свідомість “занурена” в пошук можливостей постійного продукування багатства: успіх приходить до налаштованої на нього людини, яка мислить категоріями успіху, бо зорієнтоване на успіх мислення є позитивно стверджувальним, і сприяє уникненню багатьох колізій, суперечностей, конфліктних ситуацій, і немовби саме “підводить до успіху”. Активний підприємець уміє розпізнавати “сродне” вільне “місце”, а ініціативною, творчою діяльністю “заповнює” його, спираючись на свою волю, розум, енергію, ділові та організаційні якості, розвинений такт, культуру ділового спілкування. А, як вважають дослідники, “прикметна риса української моделі менеджменту – прагнення до гармонії” [4, 263].

Але зауважимо, що висококультурний підприємець не може мати чогось спільного і з економічним егоїзмом. Останній завжди був і лишається дієвим ініціюючим началом розвитку підприємництва, діяльності, яка передбачає започаткування, що певною мірою виходять за межі усталеного, є відповіддю на нові потреби. Задовольняючи їх, підприємництво повинно давати прибуток і, відтак, бути корисним як суспільству (у вигляді податків воно є джерелом наповнення доходної частини бюджету), так і суб'єктові діяльності. І саме підприємець у цій складній системі взаємопереплетення інтересів, дій людей, груп, соціальних інституцій перебирає на себе найбільшу відповідальність та ризик: це – особистість, здатна відповідати. Від його підготовленості, вміння, навиків, рівня культури, інтуїції залежить успіх справи, він приймає рішення, що зачіпають інтереси, благополуччя, а нерідко й життя (в разі появи недоброякісної продукції) багатьох людей. Існує безліч чинників (як на поверхні, так і прихованих), на перший погляд, важко розпізнаваних, які впливають на це. І навіть за умови, коли, як здається, передбачено, враховано всі можливі несподіванки, що чатують на шляху реалізації попереднього задуму, все ж великим лишається ризик, якому, зокрема, покликана протистояти діловитість.

Діловита особистість спроможна на основі вольових зусиль сконцентрувати можливості виробничо-господарського розвитку, здатна мислити й діяти інколи всупереч загальноприйнятим стереотипам, але неквапливо, розважливо. “Поспішай повільно!” – цей афоризм древніх є одним із присутніх засад “мистецтва життя”, вважав Г.Сковорода. Його можна успішно застосовувати і в тих чи інших видах підприємництва. Український мислитель зазначав: “Прошу, не поспішай! Хто швидко приліплюється до нової гадки, той скоро й відпадає. Не будь легковажний. Випробовуй обережно кожне слово, водночас давай місце йому в своєму серці... Будь ласка, спершу розжуй гарненько. Потім у радості і в простоті серця приймай. Простий будь! Але будь при тому й обережний” [1, 157].

Тому ще раз наголосимо: як особистість, що започатковує нову справу виробництво товару, надання послуг, які треба реалізовувати у суспільстві, – підприємець має бути насамперед глибоко обізнаним з можливостями та потребами, поєднання яких певним “підприємством” і має забезпечити, на його думку, очікуваний ефект. Тому культура підприємництва великою мірою визначається його інтелектуально-психологічними якостями. А нині незрівнянно зростає інтелектуальне, морально-психологічне навантаження на нього, максимальне внутрішнє напруження актуалізує його духовну роботу і, чи не в першу чергу, розширює простір національно-ментальнісних цінностей, вироблюваних упродовж багатьох століть положень, норм, на основі яких, зрештою, і приймаються адекватні, виважені рішення.

Активність підприємця – завдяки ефективному використанню матеріальних та ідеальних ресурсів, методів та підходів – спрямована на досягнення попередньо визначеної мети. За характером вона є утилітарною, розгортаючись у режимі необхідності постійного вибору та прийняття вигідного рішення. Позаяк “внутрішня напруга ділової людини у процесі конкурентної боротьби, яка набирає витончених форм на поч. ХХІ ст., настільки зростає, що вона не витримує часто психологічно” [5, 97], то, цілком природно, й актуалізується необхідність постійного відновлення, зміцнення “внутрішньої рівноваги” [5, 97]. А “духовною основою” останньої покликані слугувати чи не в першу чергу, на наш погляд, духовна атмосфера, сформована в “силовому полі” національно-ментальнісних цінностей та орієнтирів (як, скажімо, незвідності до матеріального успіху та смислової надмірності “скерованої розумом” діяльності порівняно із безконечним освоєнням та перевлаштуванням світу “нерозумних душ” тих, хто, “морем і сушею, крізь стріли і вогонь мчить” [6, 238] до ідеалу “діяльної бездіяльності”, що “збільшує наші сили” [6, 239]. Останнє переконливо засвідчує не апатію, байдужість чи безділля та обмеження можливостей, а очевидне переважання розважливо-осмисленого світовідношення. Це – “вельми специфічне означення оглядової позиції людини, ставлення якої до світу не вичерпується

беззастережно-перетворювальницьким активізмом”, “зарозумілим антропоцентризмом” [3, 4].

Адже стриманість, непоквапливість, поміркованість, розважливості “збільшують наші сили”. Економічна активність не може не бути в засадниченою у національно-ментальнісних особливостях, репрезентованих сукупністю історично сформованих традиційних стереотипів, уподібнення схильностей, потреб, звичок, інтересів, норм урегулювання. Тому, зрештою, критерієм культури підприємця є вміння, докладаючи відповідні вольові зусилля, спиратися на знання, національно-духовні цінності, навикі правильного вибору на користь добра. Розвинений її рівень полягає, зокрема, у тому, щоб, “маючи в душі лише тверду міцність”, уміти відмовлятися від одноманітності, від жорстко однозначного поцінування явищ. У співвідношенні “економічна вигода – моральна норма” не може не бути найрізноманітніших варіантів взаємопоєднання. Але підприємець високої культури – морально піднесена особистість, відповідальна перед людьми і Богом і тому спроможна здійснювати оптимальний, виважений вибір.

ЛІТЕРАТУРА

Булгаков С.Н. Соч.: В 2-х тт. – М., 1993. – Т. 1.

Сковорода Г. Твори: У 2-х тт. – К., 1994. – Т. 1.

Табачковський В. Турботливе EGO за межами EGO-їзму // Філософ.-антропол. читання '97. – К., 2000.

- Харина Т.Г.* Влияние культурных традиций на традиционные методы менеджмента
// Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. – Одеса, 2001. –
Т. 4.
- Герасимчук А.А., Тимошенко З.І., Шейко С.В.* Філософські основи менеджменту і
бізнесу. – К., 1998.
- Сковорода Г.* Твори: У 2-х тт. – Т. 2.